

Sydafrika och Rhodesia

En jämförande fallstudie av två regimers konstitutioner

Hedwig Lindgren 900208-0787
Theodor Embäck 910515-2053

Abstract

I denna B-uppsats har vi undersökt de sista konstitutionerna som Rhodesia och Sydafrika hade innan regimerna i dessa stater föll 1969 respektive 1983. När vi analyserar dem använder vi statsvetaren Arend Lijpharts konsensus- och majoritetsteori. Vi vill se om skillnader i konstitutionerna kan förklara varför övergången till demokrati i Sydafrika blev relativt fredlig medan Rhodesia föll samman i ett inbördeskrig. Valet av länder grundar sig i att båda länder hade en etniskt splittrad befolkning, en viktig faktor för de fördelar Lijphart menar finns hos det han kallar konsensusdemokrati. Vi har använt oss av Sydafrikas och Rhodesias konstitutioner som primärmaterial och tidigare analyser av dem som sekundärmaterial. Vår slutsats är att Sydafrika hade fler tendenser av konsensusdemokrati än Rhodesia vilket kan vara en del av förklaringen till att Sydafrikas övergång till demokrati blev fredligare än Zimbabwe/Rhodesias.

Nyckelord: Konstitution, Sydafrika, Rhodesia, konsensusdemokrati, Lijphart

Antal ord: 8448

Innehållsförteckning

1 Inledning	1
1.1 Syfte och frågeställning.....	2
2 Teori.....	3
2.1 Begreppsdefinition	4
3 Metod.....	5
3.1 Disposition och avgränsningar	7
4 Material	7
5 Historisk bakgrund	9
5.1 Konfederation och apartheid - Sydafrikas historia.....	9
5.2 Från BSAC till Ian Smith - Rhodesias historia	12
6 Analys	16
6.1 Analys av Sydafrikas konstitution från 1983	16
6.1.1 Lagstiftande och exekutiv makt	16
6.1.2 Valsystem	17
6.1.3 Enhetsstat kontra federation	18
6.1.4 En- eller tvåkammersystem.....	19
6.1.5 Konstitutionens flexibilitet.....	19
6.1.6 Juridiskt prövande av den lagstiftande maktens beslut	20
6.2 Analys av Rhodesias konstitution från 1969	20
6.2.1 Lagstiftande och exekutiv makt	20
6.2.2 Valsystemet	22
6.2.3 Enhetsstat kontra federation	23
6.2.4 En- eller tvåkammersystem.....	23
6.2.5 Konstitutionens flexibilitet.....	24
6.2.6 Juridisk prövning av den lagstiftande maktens beslut.....	24
7 Slutsats.....	25
8 Referenser	27
8.1 Primärmaterial.....	27
8.2 Sekundärmaterial.....	27

1 Inledning

Nelson Mandela gick ur tiden den 5 december förra året. För en hel värld var och är han en symbol för fred och försoning, och för många sydafrikaner mycket mer än så.

När vi för några månader sedan diskuterade vad vår uppsats skulle handla om upptäckte vi tidigt att vi båda var intresserade av att göra en uppsats som på något sätt kretsade kring den afrikanska kontinenten, en världsdel som vi tyckte blivit försummad i kurslitteraturen. Valet föll på Sydafrika och Rhodesia (dagens Zimbabwe), två länder med en liknande historia av vitt minoritetsstyre som efter att regimerna fallit (på två olika sätt) gått olika öden tillmötes.

Land:	Läskunnighet 1982/2012	BNP/capita 1980/2012	Demokrati- index¹ 1980/2011
Sydafrika	77/93 (procent)	8577/9657 (dollar)	4/9
Zimbabwe	78/84 (procent)	728/545 (dollar)	4/1

Tabellen ovan illustrerar skillnaden i utveckling i Sydafrika och Zimbabwe från 1980-talets början till idag (siffrorna är hämtade från "www.gapminder.org").

Ofta möts vi av relativt individfokuserade förklaringar till att apartheids fall i Sydafrika blev jämförelsevis fredligt medan Rhodesias historia slutade i inbördeskrig. I synnerhet den ovan nämnde Nelson Mandelas insatser brukar framhävas. Utan att på något sätt förringa Nelson Mandelas politiska gärning var vår ambition att undersöka saken med ett annorlunda angreppssätt, för att kunna hitta andra kompletterande förklaringar som förhoppningsvis skulle kunna lägga till något till vår förståelse för dessa historiska skeenden.

Med hjälp av de teorier statsvetaren Arend Lijphart lagt fram i sitt verk *Patterns of Democracy* ville vi se om skillnader mellan regimernas sista konstitutioner (den

---

¹ Enligt "Polity IV":s skala, som lägst -10 och som högst 10.

sydafrikanska från 1983 och den rhodesiska från 1969) kunde bidra till att förklara varför staternas minoritetsstyren föll samman på olika sätt.

Det kan tyckas kontraintuitivt att undersöka två icke-demokratiska staters konstitutioner med en teori som handlar om demokratier. Det finns emellertid några anledningar till varför vi ansåg (och anser) att Lijpharts teorier kan vara användbara även för vår analys. För det första var det praktiskt möjligt att applicera Lijpharts teorier, som handlar om hur olika demokratiska institutioner (valsysteem, lagstiftande församlingar, etc.) organiseras, på Rhodesia och (det gamla) Sydafrika eftersom dessa stater innehöll alla dessa institutioner (även om inte alla medborgare hade tillgång till institutionerna på lika villkor). Detta är en betydande skillnad jämfört med om vi hade försökt applicera teorin på en enpartistat eller en militärdiktatur.

Dessutom har Lijpharts argument relevans även för vår undersökning. Han lyfter fram betydelsen av representation (Lijphart 2012, s. 274), och ifall representation av minoriteter antas vara av stort värde för staters styrelse borde skillnader här kunna ha betydelse även i fallet Rhodesia och Sydafrika (två stater med stor etnisk mångfald).

1.1 Syfte och frågeställning

Valet av länder har vi grundat i att de är lika i fråga om bakgrund och historia. Båda har präglats av starka rasmotsättningar, har en historia av att vara brittiska kolonier och hade liknande diskriminerande statskick efter självständigheten. Vi strävar efter att hitta skillnader i ländernas konstitutioner utifrån Lijpharts teorier som kan avspegla sig i det faktum att regimerna föll samman på olika sätt. Då rasfrågan har spelat en avgörande roll i båda fallen anser vi att det är av vikt att vi använder oss av en teori som tar hänsyn till länder med etniskt splittrad befolkning. Därav väljer vi att fokusera på Arend Lijpharts teori (mer om denna i teori-avsnittet).

Lijpharts teori används frekvent inom statsvetenskaplig forskning, dock har vi inte funnit en tidigare studie liknande vår. Vi anser att den allmänna diskussionen ifråga om dessa länders historia är mestadels individfokuserad och vi vill se om det kan finnas flera förklaringar till varför apartheid-Sydafrika och Rhodesia föll samman på olika sätt annat än de politiska ledarna och deras beslut.

Vår frågeställning är:

”Kan skillnader mellan Rhodesias och Apartheidregimens fall förklaras med olikheter i ländernas konstitutioner, utifrån Lijpharts teorier om konsensus- och majoritetsdemokrati?”

2 Teori

Vi kommer som nämnts ovan att använda oss av Arend Lijpharts teori om konsensus- och majoritetsdemokratier från boken *Patterns of Democracy*. Vi anser att teorin är speciellt intressant och aktuell då den baseras på att representation och skall kunna förklara det bästa sättet för en etniskt blandad befolkning att leva fredligt tillsammans. Lijphart klassificerar världens demokratier i två kluster, konsensusdemokratier och majoritetsdemokratier, efter hur länderna placerar sig på två skalor: federal-enhetsstat-dimensionen och regeringar-partier-dimensionen.

Det är tio olika variabler (gällande hur några av de viktigaste demokratiska institutionerna är organiserade) som Lijphart tittar på när han klassificerar demokratier. Federal-enhetsstat-dimensionen och regeringar-partier-dimensionen bygger på att Lijphart observerat att variablerna hänger samman i två distinkta kluster avseende dessa dimensioner (Lijphart 2012, s. 2-3). De variabler Lijphart tittar på är (1) om den exekutiva makten är koncentrerad i enparti-majoritetsregeringar eller delad i breda flerparti-koalitioner, (2) om den exekutiva makten dominerar över den lagstiftande eller om det råder maktbalans, (3) om det råder två- eller flerpartisystem, (4) om man använder majoritetsvals system eller proportionellt vals system, (5) om det råder ett pluralistiskt intressegruppssystem med fri konkurrens eller om det råder ett koordinerat och korporativistiskt intressegruppssystem där kompromiss och koncentration eftersträvas. Detta är de fem variabler som tenderar att hänga samman längs regeringar-partier-dimensionen. De fem variabler som hänger samman i federal-enhetsstat-dimensionen är om (1) makten är centraliserad i en enhetsstat eller decentraliserad i en

federal struktur, (2) om det råder en- eller tvåkammerssystem, (3) om konstitutionen är flexibel eller rigid, (4) om det förekommer juridisk prövning av den lagstiftande maktens beslut eller inte, (5) om centralbankerna är beroende av exekutiven eller om de är självständiga (Lijphart 2012, s. 3-4).

Konsensusdemokrati präglas av breda samarbeten medan den majoritära modellen innebär maktkoncentration och mer plötsliga maktskiften (Lijphart 2012, s. 6). Detta får enligt Lijphart långtgående konsekvenser. Konsensusdemokratier har generellt något effektivare styre och är väsentligt bättre än majoritetsdemokratier när det gäller demokratisk representation och demokratins kvalitet. Konsensusdemokrati innebär enligt Lijphart en "vänligare" demokrati (Lijphart 2012, s. 295). Lijphart menar att konsensusdemokrati leder till mindre våld (Lijphart 2012, s. 271) och understryker särskilt värdet av konsensusdemokrati i etniskt splittrade stater och områden (Lijphart 2012, s. 32). Detta gör teorin relevant när vi ska jämföra Rhodesia och Sydafrika. Lijphart menar att några helt perfekta exempel på typerna inte existerar, men lyfter bl.a. fram Schweiz som exempel på en konsensusdemokrati (Lijphart 2012, s. 32) och Storbritannien som exempel på en majoritetsdemokrati (Lijphart 2012, s. 10).

Vår hypotes är att Sydafrika var mer av en konsensusdemokrati än Rhodesia, vilket enligt Lijphart skulle bädda för ett fredligare leverne mellan de olika etniska grupperna inom landet. Det bör finnas fler förklaringar till Sydafrikas mer fredliga övergång till demokrati i jämförelse med inbördeskriget i Rhodesia/Zimbabwe än att det varit olika politiker som styr landet.

2.1 Begreppsdefinition

Konsensus- majoritetsdemokrati – Se under teoriavsnittet, sidan 3-4.

Apartheid - Enligt nationalencyklopedin betyder ordet *apartheid* ”avskildhet, åtskillnad”. Målet med apartheid i Sydafrika var att de vita skulle kunna bibehålla makten över den svarta rasen (NE, 2014).

Coloured - Begreppet *coloured* som är återkommande i den Sydafrikanska konstitutionen betyder enligt Oxford Dictionary: *blandad etnicitet* som i Sydafrika oftast talade afrikaans eller engelska som modersmål (OD, 2014).

I den rhodesiska konstitutionen skrivs det vid flera tillfällen om "Africans" och "Europeans". I slutet av konstitutionen har man definitionerna:

African - "a) any member of the aboriginal tribes or races of Africa and the islands adjacent thereto, including Madagascar and Zanzibar; or b) any person who has the blood of such tribes or races and who lives as a member of an aboriginal native community" (Rhodesias konstitution, s. 443-444)

European - "any person who is not an African" [sic] (Rhodesias konstitution, s. 444).

3 Metod

Vi kommer att använda oss av en "mest lika"-design i en komparativ fallstudie. Med hänsyn till Rhodesias och Sydafrikas liknande historia (som vi skriver mer om i bakgrunden) tycker vi att det är en metod som är lämplig. Det går också att säga att undersökningen har en "olika utfalls"-design då vi har utgått från två länder som hade liknande förutsättningar men utfallen skiljer sig markant åt (Esaiasson, m.fl. 2012, s. 117). Vi tror att vi med detta kan genomföra en undersökning av delar av ländernas konstitutioner och ändå hålla oss inom ramarna för en B-uppsats och nå intressanta resultat. Detta blir en fåfallsstudie då vi enbart kommer att fokusera på två fall som vi har valt strategiskt (Esaiasson, m.fl. 2012, s. 102). Den beroende variabeln Y är skillnaderna i regimernas olika fall och den oberoende variabeln X som vi undersöker är konstitutionerna.

Då vi arbetar med dessa två konstitutioner i originaltext blir denna undersökning även en textanalys. Vi har bearbetat texterna och letat efter delar i konstitutionerna som är relevanta för vår frågeställning. Det vi analyserar är de sex aspekter av Lijphart som

vi valt och de partier där etnicitet nämns. Då vi inte har ägnat oss åt att räkna specifika ord utan tolkat delar av konstitutionen är det en innehållsanalys (en form av textanalys) vi gör (Bergström & Boréus, 2000, s. 49). Vi har som nämnts valt sex punkter från Lijpharts teori som analysverktyg. Med hjälp av det har vi sedan funnit delarna i konstitutionerna som är relevanta att tolka för vår undersökning, något som är viktigt i en innehållsanalys (Bergström & Boréus, 2000, s. 35).

Vi kommer att se på konstitutionerna utifrån Lijpharts teori och därför gå igenom det som är relevant för om länderna ska klassas som övervägande konsensus- eller majoritets- ”demokratier”. Vi kommer att titta på hur Sydafrika och Rhodesia kan klassas, utifrån de institutioner som ländernas politiska styre bestod av. Alla perspektiv Lijphart tar upp är dock inte möjliga att undersöka utifrån konstitutionerna. Alla aspekter står helt enkelt inte med; såsom antalet partier i landet eller centralbankens självständighet. Vi har valt bort dessa delar för att göra en renodlad undersökning av konstitutionerna. Så vi har begränsat oss och kommer att undersöka följande aspekter:

- Dominerar den verkställande makten över den lagstiftande makten eller råder maktbalans?
- Praktiserar länderna pluralitets- eller majoritetsvals-system, eller använder de någon form av proportionell representation?
- Är makten koncentrerad i en centraliserad enhetsstat eller är styret decentraliserat och federalt?
- Har länderna enkammar-system eller tvåkammar-system?
- Är konstitutionerna flexibla (dvs. lätta att förändra) eller är de rigida?
- Utsätts den lagstiftande maktens beslut för rättslig prövning av en högsta domstol?

På grund av uppsatsens storlek kommer vi inte ha möjlighet att gå ner på djupet på dessa sex punkter, utan vi har valt att försöka skaffa oss en bredare bild istället. Detta, då vi anser att det skulle bli missvisande att enbart analysera en liten del av konstitutionen.

Ett problem som kan uppstå är hur vi ska klassificera system som visserligen inte är majoritetsvals-system men istället gravt oproportionella på andra sätt. Det vi är ute efter att undersöka är dock hur styret i länderna är organiserat rent tekniskt. Kanske uppstår vissa av de effekter Lijphart talar om trots att inte hela befolkningen inkluderas i det demokratiska systemet?

3.1 Disposition och avgränsningar

Innan analysen i denna uppsats har vi valt att skriva en relativt omfattande bakgrundshistorik till de bägge länderna. Vi ansåg att detta var nödvändigt med tanke på att själva valet av länder motiveras just med deras liknande historia (det är därför undersökningen är en "mest lika"-studie). Men ett ännu viktigare skäl handlar om att ländernas historia också kan ha betydelse för att händelseförloppen som ledde fram till 1980 och 1994 (samt ländernas utveckling därefter) blev så olika. Även om ländernas historia i mångt och mycket liknar varandra finns där, som hos alla länder, en viss särprägel för både Sydafrika och Rhodesia. Här kan finnas alternativa förklaringar som våra resultat måste ställas i förhållande till.

Vi har, som tidigare nämnts, valt att avgränsa oss genom att i analysen använda sex stycken utvalda delar ur Lijpharts *Patterns of Democracy* som är relevanta för att göra en bra analys av konstitutionerna. Vi vill använda oss av alla sex punkter just för att konstitutionerna är komplexa och för att skaffa oss en bred uppfattning av dem även med vår begränsade tidsram.

Analysen är uppdelad i två separata delar, en som behandlar Sydafrikas konstitution och en som behandlar Rhodesias. Vi ansåg att det skulle bli för rörigt att blanda ihop konstitutionerna i analysen, och jämförelser dem emellan sparas därför till slutsatserna.

4 Material

Primärmaterialet för undersökningen är Rhodesias konstitution från 1969 och Sydafrikas konstitution från 1983. Detta är de sista konstitutioner som var i kraft innan regimerna föll och därmed de som är mest relevanta för uppsatsen. Vi kommer ta hjälp av tidigare analyser som gjorts av materialet eftersom konstitutionerna i sig kan vara svåra att arbeta med, både på grund av att vissa delar kan vara svårtolkade och med

deras omfattning i åtanke. En av de tidigare analyser vi använder är volym I av *International Encyclopedia of Comparative Law* från 1976 med Viktor Knapp som huvudredaktör, där ett avsnitt handlar om Rhodesias konstitution. Sydafrikas konstitution från 1983 är betydligt lättare att hitta fakta om, jämfört med Rhodesia. För att tolka Sydafrikas konstitution har vi använt oss av några allmänna hemsidor som IDEA. Detta är en institution som jobbar för demokrati i världen som har bakgrundsfakta om tidigare konstitutioner. En bok som används är också *Introduction to the Law of South Africa* från 2004 med C. G. Van der Merwe och J. E. Du Plessis.

En något oväntat utmaning vi mötte under skrivandets gång var att Rhodesias konstitution visade sig nästan omöjlig att hitta. Till slut lyckades vi beställa den från Nordiska Afrikainstitutet (NAI). Anledningen till att Rhodesias konstitution är så otillgänglig har troligtvis inte bara att göra med att den är kontroversiell av politiska skäl. Konstitutionen från 1969 betraktades som illegal, vilket även beskrivs i *International Encyclopedia of Comparative Law* (Knapp 1976, s. u-125-128).

För bakgrundshistoriken har vi främst använt oss av böckerna *Zimbabwe - Mellan svart och vitt* med Svante Sandberg och Torkel Edenborg som redaktörer och *Sydafrikas historia* av Robert Ross. I sitt förord nämner Ross att han skrev sin bok när han var gästforskare på *Netherlands Institute for Advanced Study* i Wassenaar. Det kan även nämnas att både Edenborg och Sandberg är/var journalister (Sandberg & Edenborg, s. 216). Deras bok är utgiven 1990, vilket kan ha betydelse för deras syn på Robert Mugabe och dennes rörelse (år 1990 såg framtiden för Zimbabwe betydligt ljusare ut än idag). Mugabe beskrivs i bokens inledning i mycket positiva ordalag:

”Må världen, när Robert Mugabes historiska roll ska sammanfattas, aldrig glömma hans agerande som en unikt generös segrare i ett brutalt inbördeskrig” (Sandberg & Edenborg, s. 8).

Om någon skulle beskriva Mugabe på ett liknande sätt idag är tveksamt (i *National Geographic* skriver man t.ex. att han stannat vid makten med hjälp av våld och hot, och använt landets resurser för att berika sig själv och sin inre cirkel (National Geographic, 2014)), å andra sidan använder vi enbart boken för att återge de stora dragen i Rhodesias/Zimbabwes historia.

5 Historisk bakgrund

5.1 Konfederation och apartheid - Sydafrikas historia

År 1652 landsteg en grupp holländare i Table Bay i Sydafrika i syfte att skaffa sig en hamn att använda som mellanstation på vägen mot Asien. Problem uppstod emellertid efter bara några år. Det visade sig att området inte hade möjlighet att tillhandahålla tillräckligt med resurser, och holländarna ansåg då att den enda utvägen var att upprätta en regelrätt koloni. Detta skedde genom två krig mot områdets ursprungsbefolkning khoikhoifolket (stammen som bodde i det området som idag är Kapstaden). Kriegen blev kortvariga då holländarna var teknologiskt överlägsna (Ross, 2001, s. 28). Efter kolonins inrättande flyttade människor från flera europeiska länder till Kapkolonin och omkring 60 000 slavar importerades fram till att den internationella slavhandeln förbjöds 1807. Majoriteten av slavarerna kom från Indien, Indonesien, Madagaskar och Afrikas östkust (Ross, 2001, s. 29). Därmed lades grunden för dagens etniska mångfald i Sydafrika.

År 1795 erövrades Kapkolonin av britterna. Kolonin återgavs snart till holländarna men bara några år senare, år 1806, erövrades den ännu en gång. Därefter förblev Kapkolonin brittisk. Under denna period rättfärdigade britterna sitt imperiebyggande med att man ansåg sig förbättra världen. År 1807 förbjöds import av slavar i alla brittiska kolonier, en lag som följdes av andra i syfte att motverka våld och förbättra förhållandet mellan de europeiska arbetsgivarna och khoisanarbetarna i området (Ross, 2001, s. 38-39). Då khoisanfolket var stammen som européerna arbetade med från början i Kapkolonin blev aldrig denna stam slavar och samarbetet mellan folkgrupperna fungerade väl. Detta folk klassas som färgade (*coloured*) under apartheidtiden då de, även om de var mörka i hudfärg, hade ett fungerande samarbete med de vita. Nästa steg för bättre förhållanden för folket togs 1 december 1834 då alla slavar i Kapkolonin frigavs (Ross, 2001, s. 41). Samtidigt började de holländska böndernas ättlingar, som nu började kallas "boer" ("bonde", idag kallar de sig afrikaaner), göra en förflyttning norrut. Detta ledde till en större utbredning av människor med europeiskt ursprung och har spelat en avgörande roll för Sydafrikas storlek och tillblivelse (Ross, 2001, s. 43).

År 1853 skrevs en konstitution i Kapkolonin som därmed tog ännu ett steg mot en mer demokratiskt tillvaro, då män som ägde fast egendom av ett minimum av 25 pund fick rösträtt (Ross, 2001, s. 92). Detta innefattade ett flertal färgade män (tidigare slavar och khoisanfolk) vilket gjorde Kapkolonin till en av dåtidens mest ”demokratiska” kolonier (Ross, 2001, s. 50). Tyvärr fortsatte inte denna positiva utveckling och den svarta befolkningen i Sydafrika fick vänta närmare 150 år tills de också fick rösträtt.

Sydafrika växte snabbt under 1800-talets andra hälft och samtidigt gjordes en omfattande utbyggnad av järnvägen. Detta gjorde att regionerna skaffade ett tätare samarbete och med det fick den brittiska kolonialministern Lord Carnarvon till stånd en konfederation av de olika sydafrikanska kolonierna på 1870-talet (Ross, 2001, s. 59). Under den senare delen av 1800-talet började Kapkolonin sakta ta sig formen av dagens Sydafrika och tack vare både diamant- och guldupptäckter började även ett ekonomiskt intresse för området växa. År 1898 stod guldgruvorna i kolonin för mer än en fjärdedel av världsproduktionen (Ross, 2001, s. 65). Detta gav många arbetstillfällen, men stora klyftor skapades även mellan de svarta arbetarna och den brittiska ägande eliten. Den 31 maj 1910 bildades den Sydafrikanska unionen med Louis Botha som dess förste premiärminister och Sydafrika blev självstyrande genom konstitutionen *South Africa Act 1909* (Ross, 2001, s. 77). År 1934 togs det sista av Storbritanniens styrande makt bort från landet. Det dröjde dock till den 31 maj 1961 innan Sydafrika blev en självständig republik, varigenom de sista banden till Storbritannien bröts. I konstitutionen från 1961 gjordes inga större förändringar i systemet förutom att drottningen av England byttes ut mot en premiärminister (IDEA, 2010).

År 1948 vann Nationalistpartiet valet i Sydafrika och i och med detta lagfästes apartheid. Enbart vita fick rösträtt och befolkningen delades in i fyra olika grupper: vita, färgade (coloured), indier (asiater) och svarta (afrikaner). Samtidigt fortsatte Sydafrika att växa, både ekonomiskt och demografiskt. Mellan 1948-1975 ökade bruttonationalprodukten med i medeltal 4.75% per år, och samtidigt ökade befolkningen med cirka 3% per år. Detta berodde till stor del på att företagen drog nytta av apartheidsystemets arbetarpolitik (Ross, 2001, s. 125). Sydafrika var dock inte rustat för den ekonomiska kris som drabbade världen 1973 då större delen av arbetskraften bestod utav lågutbildade svarta, så för att bli mer konkurrenskraftiga blev afrikanernas utbildning mer omfattande under 1970-talet (Ross, 2001, s. 126). Under den här tiden var John Vorsters premiärminister och det fanns då tendenser till att apartheidsystemet

skulle falla. Detta förändrades dock efter Vorsters fall då P.W. Botha, en man som inte tålde påtryckningar från andra, kom till makten (Ross, 2001, s. 156). Han militariserade snabbt Sydafrikas politik och propagerade för ett program som han kallade ”total strategi”, där huvudmålet var att hålla hotet från Sovjetunionen och kommunismen borta. I detta innefattades att försvaga grannländerna Zimbabwe och Moçambique där bundsförvanter till ANC styrde (Ross, 2001, s. 157).

Under apartheidtiden var Sydafrika i det närmaste avskärmat från omvärlden. Det fördes en sträng censur av massmedia och regeringen tog det säkra före det osäkra. Regeringen lyckades dock inte isolera Sydafrika helt från omvärlden då de vita var måna om att behålla sina privilegier (Ross, 2001, s. 128). Under apartheidtiden bestod cirka 21% av Sydafrikas befolkning av vita (Ross, 2001, s. 139). Samtidigt ägde i början av 1970-talet den rikaste femtedelen av befolkningen, samma andel som den vita befolkningen, 75% av Sydafrikas hela förmögenhet (Ross, 2001, s. 147). Under de sista tjugo åren av apartheid växte sig de redan befintliga klyftorna ännu större och den dåvarande långa lågkonjunkturen skapade en stor arbetslöshet i Sydafrika. En bristfällig registrering gör det svårt att bedöma exakt hur stor procent av befolkningen som var arbetslös under denna period, men siffror från början av 1990-talet uppskattar att 4.9 miljoner människor gick utan arbete (Ross, 2001, s. 150).

Kring tiden för konstitutionen 1983 gjordes vissa reformer, t.ex. tilläts svarta fackföreningar år 1979. Under 1980-talet gjordes även en utredning av de svartas utbildning som resulterande i en bestämmelse om att kvalitén behövde höjas (Ross, 2001, s. 160). Detta kan ses som små steg, men var en fortsatt förbättring för de svarta som kan ha hjälpt dem att organisera sig och till sist vända landet mot ett mer demokratiskt styre år 1994. De fyra första åren av 1990-talet var upproriska och partiet ANC var klassats som terrorister av delar av omvärlden. 1991 upphävdes lagen om personregistrering, därmed kunde ingen längre berövas rättigheter på grund av ras eller etnicitet (Ross, 2001, s. 174). Ytterligare reformer genomfördes under president F.W. de Klerks ledning, som tillkännagav att förhandlingar om hur ett nytt Sydafrika skulle kunna skapas skulle föras offentligt (Ross 2001, s. 175).

År 1993 skrevs Sydafrikas konstitution om och spåren från apartheid togs bort. Författningen var en laglig efterföljare till 1983 års konstitution, lagfäst av det sydafrikanska parlamentet (Ross 2001, s. 175-182). För första gången fick alla vuxna människor rösträtt i landet (WP, 2014). Idag har Sydafrika 11 officiella språk och

siffror från 2010 visar att av de 49 miljoner invånare är 74,4% svarta, 9,2% vita, 8,8% färgade och 2,6% indier/asiater (IDEA, 2010).

5.2 Från BSAC till Ian Smith - Rhodesias historia

Den svarta befolkningen i Zimbabwe domineras av två grupper, "shonas" och "ndebeles" (Sandberg och Edenborg, s. 14). Shonafolket har dominerat landet under en lång del av dess historia medan ndebeles invandrade från Transvaal (en del av dagens Sydafrika) under 1830-talet. Ndebeles etablerade utan större motstånd från shonafolket ett kungadöme nära området för nuvarande Bulawayo (Zimbabwes näst-största stad) (Sundberg & Sundberg, s. 30). Lobengula (kung av ndebeles sedan 1868) tvingades snart efter trontillträdet förhålla sig till den europeiska expansionen i området. Efter att ha blivit uppvaktad av flertalet européer som försökte övertrumfa varandra med erbjudanden i utbyte mot att få söka efter guld och ädelstenar i landet, valde Lobengula att ingå ett avtal med briter. Avtalet innebar bl.a. att Lobengula inte fick sluta överenskommelser med andra stater utan Storbritanniens kännedom och godkännande. Därutöver övertalades Lobengula att ge en delegation tillåtelse att etablera gruvverksamhet i landet. Avtalet, kallat Ruddkoncessionen, undertecknades den 30 oktober 1888 (Sundberg & Sundberg, s. 30-31). Mannen som delegationen hade representerat hette Cecil John Rhodes. Ruddkoncessionen skulle bli början på Rhodesia.

Cecil Rhodes var en prästson från Storbritannien som rest till Sydafrika som sjuuttonåring för att kurera sin lungsjukdom och sin allmänt kläna kroppsbyggnad. Snart skulle han dock få större ambitioner för sin vistelse i landet. Rhodes var övertygad om briternas överlägsenhet och om behovet av brittisk kolonial expansion. I Sydafrika byggde han med hjälp av diamantgrubben de Beers och Alfred Beit upp en förmögenhet, och med hjälp av Ruddkoncessionen fick Rhodes ett 25-årigt tillstånd av den brittiska drottningen för sitt företag British South Africa Company (BSAC) att i praktiken upprätta en koloni i det område som skulle bli Rhodesia (Sundberg & Sundberg, s. 31-32). Tre år senare fick Rhodes bolag en efterlängtat förevändning att ingripa mot

Lobengulas folk. En konflikt hade uppstått mellan dessa och shonas. Lobengula försökte desperat undvika en öppen konfrontation med briter, men det var förgäves. Senhösten 1893 mejades ndebelekrigarna ner av europeiska maskingevär. Lobengula själv valde att ta sitt liv efter ett misslyckat flyktförsök. BSAC beslagtogs enorma landområden och boskap från ndebeles, som delades ut till frivilliga och immigranter som strömmade in i det nya landet Rhodesia. Afrikanernas situation efter kriget klassades av dåtida observatörer som slaveri, även om ndebeles förhandlade sig till vissa förbättringar i samband med ett uppror år 1896. Rhodesia var skapat, ett land där européerna tagit de bästa bitarna och förvisat de svarta till sämre jordområden (Sundberg & Sundberg, s. 32-34).

Rhodesia visade sig vara ett mycket bördigt land. Antalet européer ökade i snabb takt och tredubblades till över 33 000 mellan åren 1901-21. Administrationen av landet stod BSAC för. Den första författningen, från år 1898, tog (något senkommet) viss hänsyn till afrikanernas rättigheter. Landets jord var emellertid redan fördelad och en så kallad hyddskatt infördes. Från att landet styrts mer eller mindre helt av Rhodes företag gled mer makt över till nybyggarna samtidigt som Storbritannien i ökad utsträckning började lägga sig i landets inre angelägenheter. Nybyggarna ville att landet skulle ges självstyre inom det brittiska samväldet så snart som möjligt. År 1922 blev landet en självstyrande brittisk koloni efter en folkomröstning där endast vita hade rösträtt, och de rättigheter BSAC haft (bl.a. att upprätta en armé i landet) övertogs av den brittiska kronan (Sundberg & Sundberg, s. 32-36).

Landet fick en ny författning år 1923, där Storbritanniens regering fick vetorätt mot lagar som kunde vara diskriminerande mot landets afrikanska befolkning. Denna vetorätt användes dock aldrig. År 1930 infördes en lag som delade in landet i områden för européer, afrikaner och icke-uppdelade områden. De bästa delarna av landet, ca 50%, gick till den lilla europeiska minoriteten. Landets afrikanska majoritet fick nöja sig med en tredjedel. (Sundberg & Sundberg, s. 36).

År 1953 gick Rhodesia (som fram till dess kallades Sydrhodesia) samman med Nordrhodesia (nuvarande Zambia) och Nyasaland (nuvarande Malawi) och bildade Centralafrikanska Federationen. Syftet var att skapa en stormakt och samgåendet hade föregåtts av en lång tids debatt hos den vita befolkningen. Federationen visade sig dock omöjlig att hålla samman och upplöstes formellt 1963 (Sundberg & Sundberg, s. 36-37).

År 1961 hade en ny författning införts i Rhodesia (Sydrhodesia) som minskade möjligheterna till brittisk insyn, där vetorätten byttes ut mot en mer allmänt formulerad rättighetsförklaring. Ett rösträttssystem baserat på inkomst, egendom och utbildning inrättades med två olika röstlängder för svarta och vita (Sundberg & Sundberg, s. 36-37).

Den 11 november 1965 bröt Rhodesia med Storbritannien och utropade sig självständigt. Bakgrunden var allt starkare krav från de svarta på majoritetsstyre, något som också Storbritannien hade ställt som ett krav för att bevilja Rhodesia självständighet. Detta skulle innebära slutet för de vita privilegierna och var därför fullständigt oacceptabelt för Rhodesias regering och dess premiärminister Ian Smith. Den sistnämnde deklarerade att det inte skulle bli något majoritetsstyre inom de närmaste tusen åren. Storbritannien försökte starta förhandlingar och var beredda att ge stora eftergifter till den rhodesiska regimen, men Ian Smith vägrade kompromissa (Sundberg & Sundberg, s. 38).

Sanktioner mot Rhodesia startades 1966. Inledningsvis fick dessa kännbara effekter, men snart lyckades Rhodesia med inhemska investeringar bygga upp en egen tillverkningsindustri. Multinationella företag såg mellan fingrarna och man kunde sälja sina produkter. De sista banden med Storbritannien bröts i och med konstitutionen från 1969 då Rhodesia blev en republik. Landets BNP växte snabbt (34% mellan 1969-1974) och genom invandring växte den vita befolkningen från 220 000 till mer än 275 000 under samma tid. Från brittiskt håll försökte man fortsatt nå en lösning genom förhandlingar, men de misslyckades (Sundberg & Sundberg, s. 39-40).

Under 1960-talet ökade motsättningarna och Rhodesia utvecklades alltmer emot att bli en polisstat. Deportationsläger upprättades där bl.a. Robert Mugabe och Joshua Nkomo internerades. Det kom fler och fler rapporter om polisövergrepp och tortyr. Från de afrikanska nationalisternas sida började den väpnade kampen 1964 då ZANU (Zimbabwe African National Union) dödade en vit farmare. Två år senare följde ett slag mellan gerillakrigare från ZANU och den rhodesiska armén som innebar svåra förluster för gerillan men som samtidigt skapade en ökande osäkerhet hos den vita befolkningen. Striden hade stått endast tio mil från Rhodesias huvudstad Salisbury (dagens Harare). Den andra afrikanska nationaliströrelsen ZAPU (Zimbabwe African People's Union) genomförde kring samma tid en attack i gränstrakterna mot Zambia, även denna med svåra förluster. ZANU var en utbrytargrupp från ZAPU och oenighet mellan organisationerna var länge ett hinder för en effektiv kamp. Zambia och Tanzania

gjorde stora ansträngningar för att skapa en enad front (Sundberg & Sundberg, s. 41-43).

Mot mitten av 1970-talet eskalerade striderna och kriget gick in i ett nytt skede. Angolas och Moçambiques självständighet från Portugal innebar att sanktionerna mot Rhodesia blev effektivare (Sundberg & Sundberg, s. 40). Detta, ökande påtryckningar från andra länder och en allt mer aktiv gerilla tvingade Smith att släppa några av de mest kända fångarna, däribland Mugabe och Nkomo. Mugabe reste till Moçambique varifrån han tog kontroll över händelserna och förde en alltmer framgångsrik kamp. Radiosändningar in över Rhodesia ökade stridsviljan och moralen hos afrikanerna. Moçambique och Tanzania erbjöd gerillan träning (Sundberg & Sundberg, s. 43).

Nkomo (ZAPU:s ledare) hade rest till Zambia. Han var fortfarande öppen för en lösning genom förhandlingar och hade kontakt med Ian Smith, något som retade upp ZANU som istället ville se ett ökat deltagande i direkta strider. År 1976 kom en samordning mellan ZANU och ZAPU till stånd – Patriotiska fronten – och ZAPU gick till angrepp från Zambia (Sundberg & Sundberg, s. 41-43).

Kriget innebar stora påfrestningar inte bara för Rhodesias ekonomi, utan för grannländerna Tanzania, Zambia, Moçambique och Sydafrika som alla var involverade i konflikten och som därför ville se en snar vapenvila. År 1979 överlät Ian Smith premiärministerposten (men inte den faktiska makten) till biskop Abel Muzorewa och landet började kallas Zimbabwe-Rhodesia. Muzorewa blev emellertid snart en hatad man efter att flyktingläger i Zambia och Moçambique bombats, och därmed tycktes alternativen uttömda. Smith-regimen var redo för omfattande eftergifter. Den 21 december 1979 undertecknades den s.k. Lancaster House-överenskommelsen som innebar vapenvila, majoritetsstyre (med en övergångsperiod av vit överrepresentation) och slutet på Rhodesia (Sundberg & Sundberg, s. 44-46).

6 Analys

I analysen av Sydafrikas och Rhodesias konstitutioner kommer vi att gå igenom de sex punkter från Lijpharts teori som vi valt att fokusera på i följande ordning: den lagstiftande makten, valsystemet, enhetsstat kontra federation, en- eller tvåkammerssystem, konstitutionens flexibilitet och juridisk prövning av den lagstiftande maktens beslut.

Vi har inte skrivit lika mycket under varje del. Detta beror på att det inte funnits lika mycket att skriva om varje aspekt för att reda ut var konstitutionerna ska placeras. Dessutom har konstitutionerna själva varit asymmetriska ifråga om hur mycket det stått under varje del.

6.1 Analys av Sydafrikas konstitution från 1983

6.1.1 Lagstiftande och exekutiv makt

PART VI

THE LEGISLATURE

” 30. The legislative power of the Republic is vested in the State President and the Parliament of the Republic, which, as the sovereign legislative authority in and over the Republic, shall have full power to make laws for the peace, order and good government of the Republic: Provided that the powers of Parliament in respect of any bill contemplated in section 31 shall be exercised as provided by that section.”

Den lagstiftande makten i Sydafrika var uppdelad mellan presidenten och ett *House of Assembly*. Dock var den större delen av makten tillskriven presidenten då alla förslag var tvungna att godkännas av presidenten själv. Även om det fanns ytterligare två bestämmande församlingar var konstitutionen konstruerad så att de andra två (*House*

of Representatives och *House of Delegates*) inte fick någon lagstiftande makt (SAHO, 2013). Presidenten hade ett eget råd som bestod av 20 vita, 10 färgade och 5 indier var av 25 stycken valdes av presidenten och 10 stycken av oppositionen (CS, 2013).

Detta innebär att systemet var ordnat så att de vita (*House of Assembly*) och presidenten alltid fick majoritet om någon av de andra kammarna skulle motsätta sig ett beslut. För att förslag skulle godkännas krävdes en absolut majoritet inom *House of Assembly* (Van der Merwe, 2004, s.59). Enligt Lijphart är det positivt att det behövs två tredjedelars majoritet och det är vad som krävs för att det skall räknas till en konsensusdemokrati. En intressant iakttagelse hittar vi när vi ser närmare på Lijpharts modell på sidan 108 i *Patterns of Democracy*. Sydafrika vid denna tid skulle enligt modellen passa bäst in som en hybrid II. Vi menar detta då presidenten hade så stor makt och samtidigt valdes via elektoror och inte var direkt folkvald. Lijphart själv hittat inte något land som han anser passar in där. Sammanfattningsvis kan Sydafrika ifråga om den lagstiftande och exekutiva makten sägas vara mest lik en majoritetsdemokrati.

6.1.2 Valsystem

I konstitutionen från 1983 bestämdes det att Sydafrika skulle använda sig av ett trekammerssystem där de vita, de färgade och indierna var representerade i var sin kammare. *House of Assembly* med 178 platser dedikerade till vita valdes av den vita befolkningen. *House of Representatives* hade 85 platser till de färgade (*coloured*) som valdes av den färgade befolkningen och sist kom *House of Delegates* som styrdes av 45 indier och som röstades fram av den indiska befolkningen i landet. (Finkelman, 2001, s. 189) Detta betyder att de som räknades som svarta inte hade någon representation, vilket innebar att en majoritet av landets befolkning saknade representation under den här tiden. De frågor som rörde den svarta befolkningen låg enbart på presidentens bord och refererades till som ”the black affairs”, vilket specificeras närmare under del X, punkt 93 i konstitutionen Act 110. Valet av president skedde via 88 elektoror som bestod av 50 vita, 25 färgade och 13 indier som skulle representera folket. Presidenten satt på femåriga mandat (IDEA, 2010). Presidentval är något som Lijphart anser har stor betydelse och som lätt kan bli oproportionellt (2012, s. 146). Ifråga om valsystemet ligger Sydafrika närmre majoritetsdemokratin.

Alla fick dock, som nämnts, inte delta i valsystemet. Här följer kriterierna för att få rösta i Sydafrika år 1983 enligt konstitutionen Act 110:

”52. Every White person, Coloured person and Indian who-

- (a) is a South African citizen in terms of the South African Citizenship Act, 1949; and
- (b) is of or over the age of 18 years; and
- (c) is not subject to any of the disqualifications mentioned in section 4 (1) or (2) of the Electoral Act, 1979”

6.1.3 Enhetsstat kontra federation

Sydafrika räknades som en enhetsstat men hade politiska frågor som sköttes på en lägre nivå. Det fanns en distinkt uppdelning mellan samhällena då de fick sköta sina egna affärer som välfärd och utbildning på lägre nivå medan generella affärer såsom internationella relationer, militära och juridiska beslut sköttes på statlig nivå. Samhällena var uppdelade efter raser och presidenten hade som tidigare nämnts ansvaret för ”the black affairs” (IDEA, 2010). Detta var tydligt fördelat på olika nivåer under del IV och VI i konstitutionen. Här följer ett utdrag från Sydafrikas konstitution Act 110, del VI:

“Bills on own affairs of a population group

31. (1) A bill which, when introduced in a House, is endorsed with or accompanied by the certificate of the State President that the bill deals with matters which are own affairs of the population group in question, shall be disposed of by that House, and shall not be required to be, or be, introduced in or dealt with by any other House.”

I detta utdrag kan vi se att presidenten har en avgörande roll i bestämmandet om vilka frågor som bör behandlas på vilken nivå och detta centraliserar makten. Dock blir makten uppdelad och då de olika folkgrupperna var geografiskt uppdelade blir detta en antydan till federalism.

Enligt Lijphart finns det några väsentliga delar i en bra federalstat: en tydlig uppdelning av de olika bestämmande nivåerna inom staten, ett tvåkammerssystem och en stark konstitution med en juridisk övervakning (Lijphart, 2012, s. 4). Sydafrikas

konstitution uppvisade två av de tre nämnda aspekter, men var inte en uttalad federation då större delen av makten var centraliserad. Lijphart förespråkar federalism då han anser att det är en viktig del i en konsensusdemokrati som tjänar till att tygla och dela upp makten (Lijphart, 2012, s. 33). Så även om Sydafrika inte var en federation fanns det flera delar i konstitutionen som i detta avseende liknade en konsensusdemokrati.

6.1.4 En- eller tvåkammerssystem

Sydafrikas konstitution från 1983 använde sig, som nämnts ovan, av ett trekammerssystem. Detta är ovanligt och Lijphart nämner inte den här typen av styre i sin teori. När man studerar den bestämmande makten framgår det dock att landet *de facto* tillämpade ett enkammersystem (SAHO, 2013). En anledning till varför Lijphart själv inte nämner trekammerssystem kan bero på att det, de få tillfällen detta faktiskt har existerat, inte fungerat korrekt.

Sydafrika kan alltså sägas ha varit ett *de facto* enkammersystem då de andra två kamrarnas syfte var att sköta de frågor som gällde för den grupp de representerade och inte nationella frågor. Därmed liknar Sydafrika i detta avseende en majoritetsdemokrati.

6.1.5 Konstitutionens flexibilitet

En flexibel konstitution går att förändra enbart genom en enkel majoritet medan en rigid konstitution kräver en absolut majoritet enligt Lijphart (2012, s. 204). Sydafrikas konstitution skulle räknas som stark enligt dessa regler och denna del tyder då på ett närmande mot en konsensusdemokrati (Lijphart, 2012, s. 18). Förslag kunde tas upp både från *House of Assembly* och presidenten och det krävdes alltid en absolut majoritet för att förslagen skulle godkännas.

Sydafrikas konstitution har genom historien inte genomgått lika många förändringar som Rhodesias. Med sina fyra nya konstitutioner (år 1909, 1961, 1983 och 1993) talar detta även för att konstitutionen är mer rigid (WP, 2014). Här liknar konstitutionen mer en konsensusdemokrati.

6.1.6 Juridiskt prövande av den lagstiftande maktens beslut

Det existerade fem olika nivåer av domstolar i Sydafrika 1983 där den högsta hette *Constitutional Court* (hädan efter CC) och som namnet antyder prövade denna institution delar av konstitutionen (Van der Merwe, 2004, s.19). CC hade makt att själv tolka konstitutionen, men kunde även få order från högsta domstolen eller presidenten att göra det (Van der Merwe, 2004, s.24). Detta antyder att Sydafrika inom detta område hade en konstitution som skyddades av en juridiskt prövande institution, vilket i enlighet med Lijpharts teori, tar Sydafrika ännu ett steg närmare en konsensusdemokrati (2012, s.204). Enligt konstitutionen ser Sydafrikas domstolssystem välorganiserat ut med flera nivåer uppdelade enligt en hierarkisk ordning och även en lagprövande del. Domarna i CC valdes av presidenten men kandidaterna till positionen togs fram av en juridisk kommission. Domarna fick vara verksamma i 12 år men var tvungna att gå i pension vid 70 års ålder (Van der Merwe, 2004, s. 25). Detta gjorde att presidenten inte besatt någon direkt makt över CC då flera domare kunde ha valts av den tidigare presidenten. Genom denna juridiska prövning liknar återigen Sydafrika konsensusdemokratien.

6.2 Analys av Rhodesias konstitution från 1969

6.2.1 Lagstiftande och exekutiv makt

I Rhodesia var den lagstiftande makten uppdelad mellan presidenten och parlamentet (Knapp 1976, s. u-126). Enligt Lijphart är ett av de utmärkande dragen hos en majoritetsdemokrati att den exekutiva makten dominerar över den legislativa, emedan det i en konsensusdemokrati råder maktbalans (Lijphart 2012, s. 105). Lijphart diskuterar också, som tidigare nämt, olika typer av hybridformer gällande parlamentariska och presidentiella system där Schweiz är exempel på en hybridform eftersom den exekutiva makten väljs av legislaturen utan att vara beroende av dennas

förtroende (Lijphart 2012, s. 108). Även Rhodesia skulle kanske kunna betraktas som en typ av hybrid, vilket framgår när vi undersöker den exekutiva makten.

Själva lagstiftningsprocessen krävde i regel att ett förslag skulle bifallas av en majoritet i båda kamrarna och därefter få presidentens godkännande för att godtas (Rhodesias konstitution, s. 411-415). Det fanns dock vissa undantag från dessa regler, bl.a. kunde premiärministern med stöd från House of Assembly (underhuset) direkt lägga fram ett förslag som inte bifallits i senaten för godkännande från presidenten om premiärministern ansåg att förslaget var så akut att det inte låg i nationens intresse att det fördröjdes (Rhodesias konstitution, s. 417-418).

Den exekutiva makten låg (med ett fåtal undantag) hos presidenten, där denne handlade på inrådan av premiärministern och andra personer i det sk. exekutiva rådet. Det exekutiva rådet bestod av premiärministern och andra ministrar som presidenten utsett på premiärministerns inrådan (Rhodesias konstitution, s. 425). Presidenten hade också makt att förklara att det rådde undantagstillstånd, eller att en situation existerade som kunde leda till undantagstillstånd (Knapp 1976, s. u-127). Därutöver hade presidenten makt att besluta om att ingå internationella avtal och konventioner, om att förklara krig och sluta fred, och att utse premiärminister. Presidenten utsåg på premiärministerns inrådan ministrar och ställföreträdande ministrar (Rhodesias konstitution, s. 424), han utsåg även (återigen på premiärministerns inrådan) domarna till Rhodesias högsta domstol (Rhodesias konstitution, s. 430). Dessutom kunde presidenten besluta om strafflindring för dömda, eller om att benåda dem helt (Rhodesias konstitution, s. 427-428) Presidenten var inte folkvald utan utsågs av det exekutiva rådet på upp till femåriga mandat där denne kunde sitta i som mest två mandatperioder. Presidenten kunde avsättas om 2/3 av House of Assembly röstade för detta efter att en kommitté utsedd på premiärministerns begäran rekommenderat detta (Rhodesias konstitution, s. 393). Enligt Lijpharts modell skulle systemet i likhet med Sydafrika passa in som en hybrid typ II, vilket innebär ett system där ett enmansexekutiv väljs av legislaturen och är beroende av dennas förtroende (Lijphart 2012, s. 108). Av bakgrundslitteraturen framgår dock att mycket stor makt i praktiken låg hos premiärministern, så delen om "premiärministerns inrådan" hade betydelse. Den exekutiva makten låg alltså samlad hos president och premiärminister. Särskilt premiärministerposten valdes mycket indirekt, via presidenten. Den demokratiska legitimiteten i detta kan givetvis ifrågasättas, liksom hos paragrafer som den åttonde om presidenten, där det slås fast att "any person who commits any act which is

calculated to violate the dignity and reputation of the President or Acting President or deputy" kan dömas till upp till tusen pund i böter eller upp till fem års fängelse (Rhodesias konstitution, s. 394). Överlag får den exekutiva makten i Rhodesia bedömas som mycket stark och därmed närmare den majoritära modellen av "demokrati".

6.2.2 Valsystemet

I valen till det rhodesiska underhuset (*House of Assembly*) tillämpades olika metoder i tillsättandet av de 66 ledamöterna. Följande citat förklarar uppdelningen:

”a) fifty shall be European members duly elected thereto by the Europeans enrolled on the rolls of European voters for fifty European Roll constituencies;

b) sixteen shall be African Members, of whom -

(i) eight are duly elected thereto, four by the Africans enrolled on the rolls of African voters for four African Roll constituencies in Mashonaland and four by the Africans enrolled on the rolls of African voters for four African Roll constituencies in Matabeleland;

(ii) eight are duly elected thereto, one by each of four electoral colleges in Mashonaland and four electoral colleges in Matabeleland, each electoral college comprising such Chiefs, headmen and elected councillors of the African Councils in the Tribal Trust Lands in Mashonaland and Matabeleland, respectively, as may be prescribed in the Electoral Law” (Rhodesias konstitution, s. 398-399).

Av totalt 66 ledamöter var alltså 50 européer och 16 afrikaner. Tanken var att antalet afrikaner skulle ökas efterhand enligt en kalkyl där platserna fördelades efter hur stor andel av skatten som betalades av afrikaner (Knapp 1976, s. u-126-127).

Även om olika system tillämpades för olika folkgrupper är det pluralitetsval i enmansvalkretsar det handlar om, kombinerat med användandet av elektor i några av de afrikanska mandatens fall. Lijphart förknippar detta system med majoritetsdemokrati (Lijphart 2012, s. 130).

6.2.3 Enhetsstat kontra federation

Under den nationella nivån fanns i Rhodesia provinser. Olika territoriella auktoriteter fanns också för exempelvis urbana områden (*urban areas*) och *local government areas* liksom afrikanska *townships*. Vilka regler som gällde varierande beroende på bl.a. om det rörde sig om europeiska eller afrikanska områden (Knapp 1976, s. u-127).

Den territoriella uppdelningen behandlas dock inte i konstitutionen, och ingen del i konstitutionen beskriver maktindelningen mellan centralmakt och provinser (eller andra territoriella auktoriteter). Provinserna nämns inte heller i förhållande till någon av kamrarna eller lagstiftningsprocessen. Även om det finns olika definitioner av vad federalism innebär skriver Lijphart att det råder brett samförstånd kring dess mest grundläggande drag – garanterad maktindelning mellan centralmakten och det regionala styret (Lijphart 2012, s. 175). Eftersom några sådana garantier inte kan hittas i konstitutionen får Rhodesia bedömas som en enhetsstat, och därmed även i detta avseende som närmare majoritetsdemokratin.

6.2.4 En- eller tvåkammerssystem

I Rhodesia var parlamentet uppdelat i ett tvåkammerssystem, med det tidigare nämnda *House of Assembly* som underhus och en *Senate* (senat) som överhus. Sammansättningen av underhuset har redan gått igenom under valsystemet, senaten å sin sida bestod av 23 senatorer varav tio européer valda av de europeiska ledamöterna i underhuset, tio afrikaner varav 5 från Mashonaland och 5 från Matabeleland valda av hövdingar från *Council of Chiefs* och slutligen tre ledamöter som valdes direkt av Rhodesias president (Rhodesias konstitution, s. 395). Antalet ledamöter i senaten ökade senare då antalet ledamöter som utsågs direkt av presidenten utökades till 4-5 år 1974 (Knapp 1976, s. u-126).

För Lijphart är ett tvåkammerssystem en del av konsensusdemokratin. Han skriver dock också att tvåkammerssystemet, om det ska vara meningsfullt, måste ha kammare som utses på olika sätt där båda har verklig makt. Syftet med ett överhus är för Lijphart att ge representation åt minoriteter, vilket också kan innebära små delstater i ett federalt system (Lijphart 2012, s. 38). Här blir det svårt att placera Rhodesia, för även om landet hade ett tvåkammerssystem var inte ledamöterna utsedda på territoriell basis och landet

styrdes redan helt av en minoritet. Det kan dock vara värt att notera att afrikaner hade en större representation i över- än i underhuset, och ett sätt att se det på kan vara att afrikanerna helt enkelt behandlades som om de vore en minoritet i Rhodesias konstitution. I så fall passar systemet ganska väl in på Lijpharts ideal, även om över- och underhuset inte riktigt hade så distinkta roller avseende representation som Lijphart förespråkar.

6.2.5 Konstitutionens flexibilitet

En viss flexibilitet i Rhodesias konstitution framgår om inte annat av att konstitutionen senare redigerades. Ett konstitutionellt tillägg från 1974 har redan nämnts. Värt att nämna är också att landet flera gånger bytte konstitution på kort tid (1961, 1965 och 1969), vilket onekligen också tyder på en hög grad av flexibilitet.

När Lijphart diskuterar flexibla och rigida konstitutioner lägger han främst vikt vid vad som krävs för att legislaturen ska kunna göra förändringar i konstitutionen (Lijphart 2012, s. 206-211). Rhodesia tycks ha en flexibel konstitution, vilket enligt Lijphart är ett typiskt drag för majoritetsdemokratier (Lijphart 2012, s. 18).

6.2.6 Juridisk prövning av den lagstiftande maktens beslut

Någon juridisk prövning av lagstiftning gjordes inte i domstol. I konstitutionen från 1961 fanns dock ett konstitutionellt råd som skulle granska om lagstiftningen bröt mot de rättigheter som konstitutionen slog fast, och i så fall avlägga en rapport om detta. Detta konstitutionella råd hade i 1969 års konstitution ersatts av en juridisk kommitté i senaten. Den senare konstitutionen slår också fast att ingen domstol ska ifrågasätta eller uttala sig om giltigheten hos någon lag med hänvisning till att den bryter mot de rättigheter som slås fast i konstitutionen (Knapp 1976, s. u-127). Det kan vara värt att nämna att detta på intet sätt är unikt för Rhodesia. Lijphart nämner själv att många länders konstitutioner uttryckligen slår fast att domstolarna inte ska ägna sig åt juridisk granskning av lagstiftningen, där han bl.a. nämner Nederländerna som exempel (Lijphart 2012, s. 213). Den juridiska kommittén skulle bestå av minst tre senatorer och av senatens president (en slags talman) (Rhodesias konstitution, s. 396). När lagförslag behandlades i senaten skulle senatens juridiska kommitté uttala sig om huruvida de

ansåg att förslaget var förenligt med konstitutionens rättighetskatalog. Senaten skulle inte rösta för ett förslag om den juridiska kommittén menade att förslaget bröt mot rättigheterna och senaten höll med om detta, förutsatt att senaten inte menade att förslaget var nödvändigt med hänsyn till nationens intressen (Rhodesias konstitution, s. 416-417). Utifrån detta kan man fråga sig hur många lagförslag som verkligen stoppades av senatens juridiska kommitté.

För Lijphart är konstitutionell rigiditet och juridisk prövning anti-majoritära inrättningar, i och med att Rhodesia saknar dessa får landet anses ha drag av majoritetsdemokrati i dessa avseenden.

7 Slutsats

I utformandet av de institutioner som styrde Sydafrika och Rhodesia hittas drag av båda Lijpharts demokratimodeller. Båda länder hade majoritetsvals system i enmansvalkretsar; ett av majoritetsdemokratins drag. Drag av konsensusdemokrati, som rigiditeten i Sydafrikas konstitution och Rhodesias tvåkammers system, återfinns också. Varken Sydafrika eller Rhodesia kan alltså på ett uppenbart sätt klassas som konsensus- eller majoritetsmodeller. Detta är knappast förvånande eftersom även Lijpharts typexempel inte är helt perfekta (Lijphart 2012, s. 10-20 och s. 33-40). Dessutom var som bekant varken Rhodesia eller Sydafrika demokratier.

Några intressanta skillnader finns dock. Även om det inte alltid är helt lätt att avgöra var länderna ska placeras får Sydafrikas sägas ligga närmare en mellanposition med både majoritära drag och sådana som påminner om konsensusdemokrati. Rhodesia är däremot på nästan alla punkter mer likt en majoritetsdemokrati. Dessa observationer går i linje med vår hypotes.

En annan sak som är värd att ta upp är att Rhodesia på ett tydligare sätt har klart auktoritära drag i sin konstitution, där straffen för att kränka presidentens värdighet är ett av de mest iögonfallande. När man läser Sydafrikas konstitution är det däremot svårt att se att det rör sig om en rasistisk och auktoritär stat, diskrimineringen framträder inte tydligt. Vad som dock märks är att konstitutionerna, oavsett om man känner till de

demografiska storleksförhållandena eller inte, gör tydlig skillnad på olika folkgrupper, med exempelvis separata kamrar (Sydafrika) och röstlängder (Rhodesia). Detta skiljer båda konstitutionerna från de flesta andra konstitutioner. Människor behandlas olika enligt grundlag baserat på etnicitet.

En annan observation som kan ha betydelse i sammanhanget är att Sydafrikas konstitution känns mer genomtänkt och legitim, systemets auktoritära sida framträder som sagt inte så tydligt som i Rhodesias fall. Det kanske kan ha betydelse att Sydafrikas konstitution var erkänd av omvärlden, till skillnad från Rhodesias.

Samtidigt som det utifrån vår undersökning är möjligt att hävda att konstitutionerna kan ha haft betydelse för vilken utgång det blivit i samband med regimernas fall förtjänar vissa övriga skillnader att nämnas. En av de tydligaste, som också kan ses i tabellen i uppsatsens inledning, är den stora skillnaden i inkomst/capita mellan de båda länderna. Det finns också skillnader i ländernas historia. Rhodesia startades i det närmaste som ett kommersiellt projekt, administrerat av företaget BSAC, medan Sydafrika hade en betydligt längre historia.

En intressant diskussion, som visserligen inte är ämnet för vår uppsats men som ändå berör det vi undersöker, är vad som egentligen är en demokrati och var gränsen skall dras. Även om varken Sydafrika 1983 eller Rhodesia 1969 kan kallas demokratier så hade de ändå, institutionellt sett, mycket gemensamt med demokratiska statsskick. Det är intressant att Lijpharts teori utifrån vår undersökning också tycks bekräftas. Sydafrika, vars apartheidregim fick ett fredligare sammanbrott än dess motsvarighet i Rhodesia, var också den stat vars konstitution hade mer gemensamt med konsensusdemokratin. Detta blir slutsatsen av vår undersökning. Efter att ha undersökt de två staternas konstitutioner kan vi konstatera att dessa mycket väl kan ha haft betydelse för att den ena regimen föll fredligt, och den andra genom krig.

8 Referenser

8.1 Primärmaterial

Rhodesias konstitution, 1969. *Act to Provide a New Constitution for Rhodesia: To Provide for the Entrenchment of Certain Provisions of the Laws to be Enacted Relating to Electoral Matters and Land Tenure; and to Provide for Matters Incidental to the Foregoing.*

Sydafrikas konstitution, 1983. *Republic of South Africa Act.* [Elektronisk] Tillgänglig: http://www.google.se/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=2&ved=0CDkQFjAB&url=http%3A%2F%2Fwww.law.wisc.edu%2Fgls%2Fcbas2.pdf&ei=wHhnU_e9OsGl4ASLr4HwAg&usq=AFQjCNG7M1B38PAJq8_0k2pvFSUimGImw&sig2=dGOUCWXfhusz5yuyrhM-xg Hämtad: 2014-04-20.

8.2 Sekundärmaterial

Bergström, Göran – Kristina Boréus, "Samhällsvetenskaplig text- och diskursanalys" i Bergström, Göran – Kristina Boréus (red.), 2000. *Textens mening och makt, metodbok i samhällsvetenskaplig textanalys*. 1:a uppl. Lund: Studentlitteratur.

Esaiasson, Peter – Mikael, Gilljam, Henrik, Oscarsson, Lena, Wängnerud, 2012. *Metodpraktikan, konsten att studera samhälle, individ och marknad*, 4:e uppl. Stockholm: Norstedts Juridik AB.

Finkelman, Paul, (red.) 2001, *Controversies in Constitutional Law, Collection of Documents and Articles on Major Questions of American Law*, New York: Routledge. [Elektronisk] Tillgänglig: <http://books.google.com.au/books?id=8QrJXkHLw5gC&pg=PA189&dq=south+african+constitution+1983&hl=sv&sa=X&ei=Zt5nU9qeCMmBywOoh4CgBA&ved=0CFcQ6AEwBg#v=onepage&q=south%20african%20constitution%201983&f=false> Hämtad: 2014-04-18.

IDEA = International IDEA, 2010. [Elektronisk]

Tillgänglig: <http://www.constitutionnet.org/country/constitutional-history-south-africa> Hämtad: 2014-04-20.

Knapp, Viktor, (red.) 1976, *International Encyclopedia of Comparative Law*,

[Elektronisk] Tillgänglig:

<http://books.google.se/books?id=qdFGLpssxcEC&pg=PR20-IA1&lpg=PR20-IA1&dq=rhodesia+constitution+1969&source=bl&ots=BbjAJW-c5N&sig=JCsJFhBVuirHVF2k9zWDODAmJpI&hl=sv&sa=X&ei=i9BYU8DrLeSBywPg-4KIAw&sqi=2&ved=0CHgO6AEwCO#v=onepage&q=rhodesia%20constitution%201969&f=false> Hämtad: 2014-04-23

Lijphart, Arend, 2012. *Patterns of Democracy: Government Forms and Performance in Thirty-Six Countries*. 2:a uppl. New Haven: Yale University Press.

NE = Nationalencyklopedin, 2014. *Apartheid*, [Elektronisk] Tillgänglig:

<http://www.ne.se/lang/apartheid> Hämtad: 2014-04-29.

National Geographic 2014, *A Corrupt and Bloody Reign* [Elektronisk] Tillgänglig:

<http://ngm.nationalgeographic.com/2013/05/zimbabwe/conflict-map> Hämtad: 2014-05-21.

OD = Oxforddictionaries, 2014. *Definition of coloured*, [Elektronisk] Tillgänglig:

<http://www.oxforddictionaries.com/definition/english/coloured> Hämtad: 2014-04-29.

Ross, Robert, 2001. *Sydafrikas Historia*, Falun: Historiska Media.

Sandberg, Svante – Torkel Edenberg, ”Land och folk” i Sandberg, Svante – Torkel Edenberg (red.), 1990. *Zimbabwe: mellan svart och vitt*, Helsingborg: Författarna, Föreningen Svensk Volontärsamverkan och Carlsson Bokförlag.

SAHO = South African History Online, 2013. *South Africa constitution 1983*,

[Elektronisk] Tillgänglig: <http://www.sahistory.org.za/archive/constitution-republic-south-africa-act-110-1983> Hämtad: 2014-04-28.

Sundberg Erik – Cecilia Sundberg, ”En lång väg till självständighet” i Sandberg, Svante – Torkel Edenberg (red.), 1990. *Zimbabwe: mellan svart och vitt*, Helsingborg: Författarna, Föreningen Svensk Volontärsamverkan och Carlsson Bokförlag.

Van der Merwe, C.G. - J. E. Du Plessis, 2004, *Introduction to the Law of South Africa*, Haag: Kluwer Law International.

[Elektronisk] Tillgänglig:

<http://books.google.se/books?id=ggxAhLBuOegC&pg=PA135&lpg=PA135&dq=C.+G.+Van+der+Merwe,+J.+E.+Du+Plessis,+2004,+Introduction+to+the+Law+of+South+Africa,+Haag,+Holland.&source=bl&ots=0ZWOpQPehk&sig=K8dkP43jcsCP-S4rlqXbZH1T8E4&hl=sv&sa=X&ei=kitzU9nYJ4KE4gSLxYCoDg&ved=0CDUQ6AEwAQ#v=onepage&q=C.%20G.%20Van%20der%20Merwe%20CJ.%20E.%20Du%20Plessis%20%202004%20%20Introduction%20to%20the%20Law%20of%20South%20Africa%20%20Haag%20%20Holland.&f=false> Hämtad: 2014-04-28.

WP = Wikipedia, 2014. *Constitution of South Africa*,

[Elektronisk] Tillgänglig:

http://en.wikipedia.org/wiki/Constitution_of_South_Africa Hämtad: 2014-05-17.